
Part general del Dret Penal laboral

PID_00209865

María-José Pifarré de Moner

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

María-José Pifarré de Moner

Professora Agregada dels Estudis de Dret i Ciència Política de la Universitat Oberta de Catalunya. Doctora en Dret penal per la Universitat de Macerata (Itàlia), ha estat docent a la Universitat de Barcelona i a la Universitat de Castilla-La Mancha i ha realitzat estades de recerca plurianuals tant a Alemanya (Max Planck Institut a Freiburg) com a Itàlia, on s'ha especialitzat en dret penal comparat i comunitari.

Segona edició: febrer 2019
© María-José Pifarré de Moner
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Disseny: Manel Andreu
Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL
Dipòsit legal: B-616-2019

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Índex

Objectius.....	5
1. Introducció a la part general dels delictes contra els treballadors.....	7
2. Principis bàsics del Dret penal: els límits del poder sancionador de l'Estat.....	9
2.1. Principi de legalitat penal	9
2.2. El principi de proporcionalitat	11
2.3. El principi de culpabilitat	12
2.4. Principi de <i>non bis in idem</i>	13
2.4.1. Les relacions entre el Dret penal i el Dret sancionador administratiu	14
2.4.2. Les relacions entre normes del mateix Dret penal: el concurs de lleis i el concurs de delictes	14
3. Aproximació a la Teoria del delicte: l'anàlisi del tipus penal	16
3.1. El tipus objectiu: anàlisi de la conducta	17
3.1.1. La tipicitat formal	17
3.1.2. La tipicitat material	17
3.1.3. Causalitat i imputació objectiva	18
3.2. Tipicitat subjectiva: el dol i la imprudència	19
4. Classificació dels tipus penals.....	21
4.1. Delictes de mera activitat i delictes de resultat	21
4.2. Delicte comú o delicte especial	21
4.3. Delicte uniofensiu o pluriofensiu	21
4.4. Delicte d'acció o delicte d'omissió	22
4.5. Delictes consumats o en grau de temptativa	23
5. Concurs de delictes.....	24
5.1. Concurs real de delictes	24
5.2. El concurs ideal de delictes	24
5.3. El concurs medial	24
Exercicis d'autoavaluació.....	27
Solucionari.....	29

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul són els següents:

1. Comprendre la utilitat de la creació i estudi d'una part general del Dret penal.
2. Entendre la utilitat dels principis generals del Dret per a la interpretació de les normes.
3. Conèixer com operen el principi de legalitat penal i els seus subprincipis.
4. Conèixer el principi de proporcionalitat com a límit màxim de la pena.
5. Entendre el funcionament del principi de culpabilitat.
6. Comprendre l'abast del principi de *non bis in idem* en les relacions entre Dret laboral i Dret penal.
7. Comprendre l'origen i funció de la teoria del delictes com a mètode per a resoldre i analitzar conductes delictives.
8. Conèixer com opera la categoria de la tipicitat i la seva utilitat per a l'anàlisi dels delictes.
9. Conèixer la classificació dels tipus penals.
10. Comprendre el mecanisme dels concursos de delictes.

1. Introducció a la part general dels delictes contra els treballadors

Dins del sistema sancionador de tot ordenament és tasca del Dret penal la intervenció davant les conductes que afecten més greument la societat per mitjà de les sancions més dures del conjunt de l'ordenament. En el cas del Dret laboral, això també és així: davant les infraccions més greus de la normativa laboral, l'ordenament ha creat delictes específics que en preveuen el càstig.

És precisament la duresa de les sancions que comporta el Dret penal –que en la majoria d'ocasions priva a les persones del seu dret a la llibertat– la que fa necessari que aquesta branca de l'ordenament es doti de mecanismes que permetin comprovar sense cap tipus de dubte que una determinada persona és realment mereixedora de tal sanció a causa de la gravetat de la conducta que ha realitzat. Per a això, des que Beccaria va proposar en el seu llibre *Dels delictes i de les penes* el 1764 les bases per a un Dret penal humà, les diferents constitucions dels Estats han anat incorporant els **principis bàsics del Dret penal** que aquest autor va proposar. A l'estudi d'aquests principis dedicarem la primera part d'aquest apartat.

No obstant això, ha estat la ciència penal la que, analitzant i desenvolupant aquests principis constantment al llarg de 250 anys, ha creat i millorat gradualment el que avui s'ha anomenat **la Teoria del delicte**, que no és més que un mètode d'anàlisi del delicte que permet valorar totes aquelles característiques que ha de reunir una conducta per a estar segurs que veritablement és mereixedora de la severitat de la sanció penal. La Teoria del delicte ens ofereix una sistematització integrada dels elements que ha de reunir tot delicte per a ser considerat com a tal. En una certa manera, traslladant-ho a un concepte cada vegada més utilitzat, podríem dir que la teoria del delicte ens proporciona un protocol d'anàlisi dels fets per a esbrinar si aquests són realment delictius i quin delicte constitueixen. A la presentació d'això dedicarem el segon apartat d'aquest mòdul.

Finalment, dedicarem el proper mòdul a l'anàlisi concreta de cadascun dels delictes específics relacionats amb l'àmbit laboral, que anomenem part especial del Dret penal, en aquest cas, **part especial del Dret penal laboral**, que són els delictes en matèria laboral. En aquest punt ens centrarem en els delictes contra els drets dels treballadors, el delicte d'assetjament laboral, i els delictes contra la Seguretat Social.

S'anomena així per contraposició al que anomenem *part general del Dret penal*, de la qual ja hem parlat, integrat per totes aquelles qüestions aplicables a tots els delictes: els principis generals del Dret penal, la Teoria del delictes, i la Teoria de la pena.

El motiu que no ens limitem a estudiar la part especial és que sempre que hem de tractar amb l'anàlisi de delictes que formen part del sistema sancionador penal es fa imprescindible conèixer, almenys superficialment, alguns dels conceptes de la part general, sense els quals és impossible comprendre l'abast de les figures delictives que posteriorment analitzarem de manera individual. En aquest primer mòdul ens ocuparem d'aquestes nocions bàsiques.

2. Principis bàsics del Dret penal: els límits del poder sancionador de l'Estat

El poder punitiu d'un Estat social i democràtic de Dret com el nostre es troba en l'Estat. Antigament, aquest poder de l'Estat, personificat en el monarca, havia estat aplicat amb freqüència de manera arbitrària i excessivament cruel. Com abans hem assenyalat, des de Beccaria i la Il·lustració fins als nostres dies les ciències penals han intentat fixar límits al poder de l'Estat de castigar als seus ciutadans. En primer lloc, es van desenvolupar una sèrie de principis que havien de ser respectats sempre i en tot lloc –com ara el principi de proporcionalitat de les penes, la prohibició de penes inhumanes i molts altres– que aspiraven a constituir la pedra angular de la utilització del Dret penal. Posteriorment, una profunda anàlisi dogmàtica de tals principis fonamentals va portar al seu desenvolupament, i a la seva plasmació en una elaboradíssima i complexa teoria del delictes, que sempre ha aspirat a ser una espècie de "protocol universal" que, aplicat a una conducta, ens digui si aquesta ha de ser castigada, com, quant i per quin motiu o motius. Actualment, tot Estat que aspiri a ser un Estat democràtic de Dret modern i humà està obligat a reconèixer i a aplicar aquests principis, que naturalment, el nostre recull, ja sigui per mitjà de la Constitució, o de la interpretació que en facin els tribunals.

A continuació farem una brevíssima anàlisi d'alguns, en la mesura en què són imprescindibles, entre altres coses, per a interpretar la lletra de llei, és a dir, els delictes previstos en el Codi penal. A l'hora d'estudiar i aplicar els delictes concrets, caldrà fer-ho sempre segons la interpretació de la lletra de la llei que sigui compatible amb aquests principis. Com es veurà en l'anàlisi dels delictes concrets que es du a terme més endavant, sovint els delictes de l'àmbit laboral no s'apliquen segons la interpretació que sembla més evident en llegir-los fora de context, que els faria contraris a alguns d'aquests principis, sinó que, per contra, la interpretació realment aplicable ha de ser la que es deriva de la seva lectura a la llum d'aquests principis fonamentals del Dret penal.

2.1. Principi de legalitat penal

Segons el principi de legalitat penal, la regulació dels delictes i de les seves penes, com a expressió màxima de la limitació dels drets dels ciutadans, ha de quedar reservada a normes amb **rang de llei**, ja que aquestes constitueixen l'expressió de la voluntat del poble.

És per això que la creació de delictes, quan porten aparellades penes privatives de llibertat, no es pot deixar en mans de reglaments que procedeixen de l'aparell de l'Estat i que no procedeixen del Parlament, i per tant del poble (art.

81 CE). Naturalment, en la base d'aquest principi es troba la divisió de poders, pedra angular del nostre sistema polític. Les normes penals les ha d'emanar el poder legislatiu, expressió de la voluntat del poble, i no l'executiu.

En relació amb aquest principi es discuteix l'admissibilitat de l'anomenada "**norma penal en blanc**". Es tracta d'una tècnica legislativa i de tipificació pròpia del dret penal que consisteix a deixar la definició del nucli del comportament castigat a normes extrapenals de rang inferior. En virtut del principi que estem examinant aquestes normes extrapenals, que per destinació tindran efectes penals, haurien de complir també el requisit de tenir almenys rang de llei, amb la qual cosa és molt discutible l'admissibilitat constitucional d'un delictes en la descripció del qual el codi penal remet, per a fixar la conducta castigada, a normes de rang reglamentari o inferior.

Exemple

Una norma penal inconstitucional que vulnera aquest principi podria ser la següent: "El que cometi alguna de les infraccions previstes pel Reglament X serà castigat amb la pena de...". No s'hi descriu una conducta, sinó que per a saber quina és la conducta penada cal acudir al reglament X.

Per això, una infracció comesa en una altra branca de l'ordenament (laboral, administratiu, mercantil, civil...) no es pot convertir directament i automàticament en infracció penal. Per a fer-ho ha de complir una sèrie de requisits afegits que no són necessaris en el seu ordenament d'origen. Alguns d'aquests requisits són comuns a tot l'ordenament penal (els principis constitucionals i els incardinats dins de la teoria general del dret penal), i altres estaran especificats en el tipus delictiu concret, és a dir, en la redacció del delictes previst en el codi. Quan aquests requisits no es compleixin, no es pot elevar a delictes el comportament previst en una norma laboral, o el que és el mateix, aquesta conducta constituirà una infracció laboral, però mai un delictes.

El tipus penal, per a no ser inconstitucional, ha d'assenyalar almenys el nucli fonamental de la conducta, i no es pot remetre completament a la normativa extrapenal per a això.

El principi de lesivitat o de protecció exclusiva de béns jurídics

El Dret penal només ha d'intervenir quan una conducta provoqui un mal socialment rellevant, és a dir, en la mesura en què es lesioni o es posi en perill allò que la societat entengui com un bé jurídic dels individus o de grups d'aquests.

S'entén per bé jurídic un interès superior de la societat mereixedor de tutela de l'ordenament. Béns jurídics poden ser la vida, la salut, la llibertat, la dignitat, els drets dels treballadors, i molts altres.

El Dret penal només pot castigar quan la conducta descrita en un delict, a més de complir amb els requisits que es descriuen en la seva redacció, també representa objectivament una lesió o posada en perill d'un bé jurídic.

De fet, el Codi penal mateix, en moltes ocasions, assenyalava directament quin és el bé jurídic protegit, per mitjà de la rúbrica dels seus títols.

El principi d'intervenció mínima o d'*ultim a ratio*

Com a complement del principi anterior, el Dret penal, en utilitzar els mitjans més greus de l'arsenal estatal, només pot castigar els atacs més greus a un bé jurídic quan no hi hagi mitjans menys onerosos en altres branques de l'ordenament per a la mateixa finalitat.

En el cas que ens ocupa el recurs al càstig mitjançant el Dret penal del treball solament quedarà legítim quan els mecanismes i sancions del Dret laboral i administratiu laboral no siguin suficients. D'això es deriva l'anomenat *caràcter subsidiari* del Dret penal, en el sentit que actua només després d'haver "fallat" la resta de possibilitats de l'ordenament. Ho podríem comparar amb la medicina. Podríem dir que el Dret penal és el cirurgià del sistema legal. El cirurgià utilitza el seu bisturí per extirpar aquella part del cos que és danyosa per a aquest únicament quan l'especialista d'aquest òrgan no ha trobat un procediment menys traumàtic per a guarir-lo. De la mateixa manera, el Dret penal (cirurgià) empra la pena privativa de llibertat (el seu bisturí) únicament quan la resta de l'ordenament –Dret laboral, administratiu (especialista en aquest òrgan)– no té a la seva disposició un mètode menys traumàtic de solucionar el problema. Aquest és el sentit del principi d'*ultima ratio*.

2.2. El principi de proporcionalitat

El principi de proporcionalitat obliga que la pena tingui com a límit màxim la seva proporcionalitat amb el fet castigat.

No obstant això, cal tenir en compte que aquest principi obliga a que la proporció entre el delict comès i la pena infligida només pugui actuar com a límit màxim de la pena que mai no es pot sobrepassar, però mai no és vàlid en sentit contrari. La pena podrà ser –i és desitjable que ho sigui– molt inferior al límit que assenyalava la proporcionalitat. Podrà i haurà de ser desproporcionada a la baixa en atenció a molts altres principis com el d'humanitat de les penes, i la finalitat de resocialització de la pena, etc.

Exemple

El títol VI del llibre II del Codi penal porta per rúbrica "Delictes contra la llibertat", la qual cosa ens assenyalava que el bé jurídic protegit (o el protegit en primer lloc) és la llibertat.

Origen del principi de proporcionalitat

Podríem veure el seu origen en la històrica llei del Talió que clamava un "ull per ull, dent per dent", tradicional representació de la proporcionalitat.

El problema es posa, no obstant això, quan és necessari quantificar aquesta proporcionalitat. Dos són els criteris més importants per a valorar-ho correctament:

1) la importància del bé jurídic lesionat.

Exemple

El principi de proporcionalitat ens obliga a estimar més greu un delictes contra la vida que un delictes contra el patrimoni.

2) i l'entitat de la lesió o del perill ocasionats.

Exemple

No és el mateix ocasionar unes lesions lleus que no deixen seqüela i triguen poc a guarir, que l'amputació d'un membre o òrgan principal, com pot ser una cama.

2.3. El principi de culpabilitat

El principi de culpabilitat es recolza directament en la consideració filosòfica del lliure albir de la persona, i parteix de la seva existència, sense la qual no estaria justificat.

Segons el principi de culpabilitat, atès que les sancions penals busquen evitar futurs delictes, solament té sentit castigar a qui pugui comprendre la norma i adequar el seu comportament a aquesta, és a dir, a qui gaudeixi de lliure albir. Les persones que no tinguin aquesta capacitat, ja sigui per malaltia o per qualsevol altra circumstància o situació determinada, no poden ser castigades amb la duresa del dret penal, i són considerades inimputables.

La doctrina penal ha fixat diverses causes d'inimputabilitat, consagrades per la jurisprudència. Es consideren inimputables els menors d'edat, les persones que pateixen en el moment dels fets qualsevol tipus d'alienació mental com brots psicòtics, persones amb coeficient intel·lectual que no els permeti entendre el que fan, etc. En aquestes situacions, es considera que no hi ha culpabilitat, i per tant, encara que el fet sigui contrari a Dret i considerat com a negatiu (antijurídic), no es castiga l'autor per entendre que no té capacitats per a ser considerat culpable.

L'altra cara de la moneda d'aquest principi farà que només es pugui castigar a qui tingui coneixement de la norma i voluntat d'infringir-la (és a dir, a qui actui amb dol), o bé a qui l'hagi infringida per no prestar l'atenció deguda a

la norma podent fer-ho (és a dir, a qui actüi amb imprudència). Pel mateix principi, no ha de ser castigat qui hagi causat un resultat penat per la llei mitjançant un conducta que no hagi estat dolosa (intencionada) o imprudent.

Exemple

Al conductor que circula a una velocitat permesa i adequada, i complint amb tots els deures d'atenció i conducció correcta, no se li podrà imputar el resultat de mort d'un vianant que sorgeix improvisament en fraccions de segon entre dos cotxes i es llança voluntàriament sota les seves rodes amb la intenció de suïcidar-se. És evident que no ha actuat ni amb dol ni amb imprudència.

Aquest principi està consagrat en l'article 5 del CP, que declara que **no hi ha pena sense dol ni imprudència**. El nostre CP va fins i tot més enllà, i limita la possible imputació de delictes causats per imprudència solament als casos expressament previstos en el CP mateix. És a dir, en el sistema penal espanyol se sobreentén que els delictes previstos en el CP solament es castiguen si són dolosos, i la comissió imprudent només es castiga penalment en aquells casos en què el CP mateix digui expressament que s'han de castigar, que no són gaires. El CP segueix, doncs, un sistema de *numerus clausus* de delictes imprudents. De fet, veurem com solament un dels delictes dels delictes concrets que estudiarem al mòdul següent és susceptible de ser castigat en la seva modalitat imprudent: el delicte contra la seguretat i higiene en el treball. En el cas dels delictes que analitzarem, excepte en el cas que acabem d'esmentar, les conductes descrites en el codi que s'hagin comès amb imprudència però sense dol són de competència del règim sancionador administratiu-laboral.

De tot això es deriva que el Dret penal no pot castigar ni resultats concrets ni formes de vida, sinó únicament conductes determinades que hagin estat dutes a terme amb dol o culpa. Quan un resultat sigui fortuït i per això no sigui atribuïble a una persona que actüi amb coneixement i voluntat, no es pot imposar cap pena.

2.4. Principi de *non bis in idem*

El principi contingut en aquesta frase llatina es tradueix en el fet que no es pot castigar dues vegades la mateixa persona pels mateixos fets i amb el mateix fonament.

És a dir, quan una persona ja ha estat sancionada per un fet concret, no podrà ser sancionada de nou pel mateix fet. No ho podrà ser ni per una altra autoritat del mateix país, ni per un altre Estat, ni en cap altra ocasió. En el nostre cas ens centrarem a esmentar dues de les seves conseqüències, que tenen transcendència en dos aspectes concrets i molt rellevants: en la prohibició que el Dret penal i Dret administratiu sancionin acumulativament el mateix fet, i que el Dret penal mateix castigui dues vegades el mateix fet de la mateixa persona amb el mateix fonament.

2.4.1. Les relacions entre el Dret penal i el Dret sancionador administratiu

El Dret sancionador administratiu i el Dret penal coincideixen sovint en la protecció dels mateixos béns jurídics, perquè són béns jurídics que interessin a tot l'ordenament, de manera que és corrent que certs fets constitueixin alhora una infracció administrativa i un delicte penal.

En aquests casos, es considera sempre prioritària la via penal, perquè si ens trobem davant una conducta que pot ser castigada penalment, significa que es tracta d'un atac greu al bé jurídic, de manera que l'autoritat sancionadora administrativa s'ha d'inhibir en favor de la penal en virtut d'aquesta lesivitat més gran del fet, que presenta connotacions més greus de les previstes. Si la via penal finalitza sense imputació, es pot, si escau, obrir la via administrativa sancionadora. Si, per contra, la sanció administrativa hagués recaigut ja en obrir-se la via penal, la sanció penal haurà de tenir en compte la sanció administrativa i l'haurà de detraure-la de la penal per a evitar el *bis in idem*.

2.4.2. Les relacions entre normes del mateix Dret penal: el concurs de lleis i el concurs de delictes

Pot ocórrer que una mateixa conducta sigui sancionable per dos delictes diferents dels previstos en el CP, amb la qual cosa estarem davant l'anomenat **concurso de lleis**.

En aquest cas haurem d'examinar, com mana el principi de *non bis in idem*, si es dona la identitat d'acció, subjecte i fonament a què abans hem al·ludit. Si hi hagués identitat total ens trobarem davant un concurs de lleis que es resoldrà mitjançant les regles en l'article 8 del CP (Principis d'especialitat, subsidiarietat, consumpció i alternativitat), triant castigar el fet per només un d'aquests.

Pot ocórrer també que el subjecte i el fet siguin idèntics però no el fonament, perquè en cada norma s'està protegint un bé jurídic diferent.

Exemple

Quan una persona lesiona un agent de la policia de servei ens trobem en realitat davant un concurs de delictes. Una mateixa persona (identitat de persona) ha comès un sol fet (identitat de fet) lesionant l'agent, però aquest únic fet ha lesionat dos béns jurídics diferents, i per tant dona lloc a dos delictes diferents, perquè tots dos penen coses diferents, tenen fonament diferent (no hi ha identitat de fonament). D'una banda, cal castigar-ho per un delicte de lesions, d'altra banda cal imputar un delicte d'atemptat contra l'autoritat (art. 550 CP) per enfrontar-se a una autoritat. En el delicte de lesions no està previst el desvalor de menyscarbar l'autoritat pública, i en el delicte d'atemptat no està previst el desvalor de provocar lesions.

En aquest cas ens trobem en l'anomenat **concurus ideal de delictes**: un sol fet, una sola persona, dos fonaments diferents. Quan això ocorre, castigar aquesta persona dues vegades pel mateix fet no lesiona el principi de *non bis in idem* perquè hi ha diversitat de fonaments.

3. Aproximació a la Teoria del delictes: l'anàlisi del tipus penal

Com hem assenyalat abans, la doctrina penal ha passat els últims 250 anys creant i millorant la teoria del delictes, que consisteix en una definició i desenvolupament enormement detallada dels requisits que ha de complir un fet per a poder-lo considerar delictes.

La definició de delictes encunyada per la doctrina en la seva versió més sintètica el presenta com una acció típicament antijurídica i culpable. Aquesta definició ens presenta els elements que han d'estar presents en una conducta perquè pugui ser considerada delictiva: una acció humana, la tipicitat de la conducta (que aquesta conducta estigui prevista com a delictes per la llei), la seva antijuricitat (que cap causa de justificació permeti en casos excepcionals, com la legítima defensa, que no es compleixi la llei), i la culpabilitat de la persona (que la persona hagi realitzat en condicions mentals normals).

Ara bé, atès que el nostre objectiu en aquest curs no és l'anàlisi de comportaments concrets, i el nostre objectiu no és poder analitzar cada cas real en concret, sinó únicament entendre i conèixer els fets que el Codi penal preveu com a delictius en matèria laboral, ens limitarem a estudiar més a fons un dels elements del delictes, la tipicitat, que és el que ens dóna aquesta informació. Sobre els altres passarem una mica "de puntetes". Estudiarem els elements del que s'anomena el tipus penal, és a dir, el que la llei penal prohibeix de manera genèrica. Tornant a utilitzar el símil de la introducció a aquest apartat, estudiarem el "protocol" per abordar l'anàlisi de les descripcions de cada delictes en concret previst en el codi penal, és a dir, dels anomenats tipus penals. Quan en uns fets concrets es donin tots aquests requisits direm que tals fets són típics i que es compleix el requisit de la tipicitat, el que vol dir que són fets que la llei prohibeix i castiga.

No obstant això, hem de fer un advertiment previ important. Tots els requisits que analitzarem i que han de concórrer per a considerar típica una conducta, cal analitzar-los en el mateix ordre exacte en el qual els estudiarem. El motiu és simple: qualsevol requisit que no es compleixi fa que la conducta sigui atípica (no prevista per la llei com a delictes), i per tant, que l'examen dels requisits posteriors sigui totalment inútil.

Comencem, en primer lloc per distingir clarament dues parts dins del tipus penal:

- El tipus objectiu: en el qual jutgem l'esfera externa i visible del fet, la seva part objectiva: conducta externa, fets, resultat prohibit...
- El tipus subjectiu: en el qual jutgem l'esfera interna de l'autor en realitzar el tipus objectiu, la seva intenció en realitzar-lo, la part subjectiva del fet.

Exemple

En el delictes d'homicidi es requereix un resultat de mort mitjançant actes de l'autor (tipus objectiu) que aquest l'hagi fet voluntàriament (tipus subjectiu).

3.1. El tipus objectiu: anàlisi de la conducta

Com hem assenyalat, jutgem la conducta des d'un punt de vista objectiu i extern a l'autor. Per entendre que una conducta és contrària a la llei penal, aquesta ha de reunir els tres elements:

3.1.1. La tipicitat formal

Una conducta és típica en un sentit formal quan està prevista en un article del Codi penal.

Exemple

El maltractament d'animals constitueix una conducta tipificada a Espanya perquè es troba prevista en l'article 337 CP.

Quant a la descripció típica, algunes conductes requereixen un resultat material (l'assassinat requereix la mort d'una persona), i altres només una conducta (el maltractament d'animals), encara que no comporti un dany tangible com a resultat.

3.1.2. La tipicitat material

Una conducta solament és típica si a més **lesiona un bé jurídic**. Quan no hi hagi lesió d'un bé jurídic, encara que la conducta realitzada càpiga en el caire literal de la llei, no serà típica per falta de tipicitat material.

Exemple

Una intervenció quirúrgica indicada mèdicament no constitueix un delictes de lesions perquè a pesar que pressuposa lesions (talls amb bisturí etc.), aquests no representen una lesió al bé jurídic integritat física o salut, ja que de fet milloren la salut.

3.1.3. Causalitat i imputació objectiva

En aquest punt estudiem la relació entre la conducta i el resultat típic. Solament hi haurà tipicitat en els casos en què acumulativament concorrin causalitat i imputació objectiva.

a) Causalitat: Per tal de poder considerar que hi ha causalitat entre la conducta de l'autor i el resultat concret, cal que el resultat **hagi estat causat per aquesta conducta** concreta d'aquest autor concret. En un principi, es partia d'un concepte de causa tret de les ciències naturals, que considerava causa d'un resultat tota aquella acció sense la qual aquest no s'hauria produït (teoria de l'equivalència de les condicions). És a dir, que suprimint mentalment aquella acció, el resultat no hauria estat el mateix. D'això se'n diu *conditio sine qua non*. Cal dir que aquest concepte, vàlid per a les ciències naturals, no és vàlid per al dret penal, que si bé l'accepta com a punt de partida, considera que cal complementar-lo amb altres criteris valoratius, i no merament naturalístics. Aquests s'engloben en l'element que estudiarem a continuació: la imputació objectiva del resultat.

Exemple

Si A apunyala B i li causa lesions molt lleus que no posen en perill la seva vida, però al moment de guarir-li la infermera utilitza un bisturí no desinfectat i la víctima contreu una infecció que li causa la mort, direm que hi ha causalitat, perquè si l'autor no l'hagués apunyalat, no hauria hagut d'anar a l'hospital, i en conseqüència no hauria tingut ocasió d'infectar-se i morir per això.

b) Imputació objectiva del resultat: perquè el resultat sigui típic és necessari que aquest comporti una realització normal del risc generat per la conducta.

Un cop hem constatat que el resultat està causat per una acció o conducta, hem de veure si la podem imputar a un autor concret, i la imputarem en funció del risc que aquest ha creat pel bé jurídic protegit pel tipus de delictes que li volem atribuir. Per això, cal comprovar:

- Si la seva acció ha creat un risc rellevant per al bé jurídic.
- Si el risc concret creat per l'autor s'ha realitzat en el resultat concret.

En cas que no ho sigui, direm que la conducta no pot ser objectivament imputada a l'autor, i que per això la conducta no és delictiva.

Exemple

En el cas anterior d'apunyalament, no hi ha imputació objectiva respecte a la conducta de l'autor de l'apunyalament, perquè el que ha causat la mort és la conducta de la infermera o persona encarregada dels utensilis de l'hospital. El risc que s'ha realitzat en el resultat és el que ha creat la infermera, no el creat per l'autor de l'apunyalament. Quan no és normalment previsible que d'una conducta es derivi aquest tipus de resultats, falta la imputació objectiva del resultat, i la conducta no és típica.

Si després de l'anàlisi dels requisits esmentats la conducta compleix la tipicitat formal, la tipicitat material, la causalitat i la imputació objectiva, podem dir que la conducta és **objectivament típica**, és a dir, que el fet en si és externament contrari a la llei. Hem imputat objectivament un fet formal i materialment típic a un autor determinat. És arribats a aquest punt que se solen obrir els processos contra una persona, se li imputa un delictes formalment, i s'obre la recerca per comprovar si concorren la resta de requisits.

3.2. Tipicitat subjectiva: el dol i la imprudència

Una vegada s'ha comprovat que la conducta en si és típica des d'un punt de vista objectiu comprovarem si és subjectivament típica, i se li pot retreure personalment.

La conducta solament serà subjectivament típica si ha estat intencional o, en cas de no ser intencional, si s'ha fet amb el menyspreu més elemental a les normes elementals de cura.

Dit d'una altra manera, en paraules tècniques, perquè es doni el tipus subjectiu hi ha d'haver dol o imprudència. Si no concorre cap dels dos, la conducta no és penalment típica.

Es tracta d'un requisit molt important que moltes vegades determina si un fet es castigarà penalment o només per via administrativa, ja que quan no hi ha dol ni imprudència el fet no tindrà rellevància penal per atípic, i si escau caldrà obrir la via sancionadora administrativa. El dret penal és l'únic dret sancionador que exigeix aquest requisit per a castigar, i és que en atenció a la gravetat de les sancions que aplica, exigeix per a imposar-la a l'autor que aquest sigui conscient del que fa (o en certs casos, almenys, que es degui a una conducta imprudent que es pugui retreure a la seva falta d'atenció deguda).

1) El **dol** consisteix a ser plenament conscient de la conducta i voler realitzar-la.

Exemple

Qui clava un ganivet al cor d'una altra persona sabent que fent-ho li causarà la mort, actua amb dol de matar.

2) La **imprudència** consisteix a realitzar el resultat sense intenció, sense dol de causar el resultat, però sense haver pres les precaucions elementals i exigibles perquè no es produís.

Exemple

A qui llança voluntàriament un objecte pesat per una finestra d'un sisè pis al carrer i fent-ho mata a un transeünt, se li imputa la mort d'aquest per imprudència, perquè és perfectament previsible que pel carrer passin persones a les quals els pugui caure l'objecte en el cap, i que la força del llançament combinada amb la de la gravetat li causin un trauma suficient per a causar-li la mort. El deure de cura exigible a qualsevol ciutadà requeria que l'autor, abans de llançar l'objecte al carrer, s'assegurés que no hi havia cap transeünt i que no podia causar cap mal.

El codi penal espanyol utilitza el sistema de *numerus clausus* per al càstig dels delictes imprudents. És a dir, que els tipus penals previstos en el CP són punibles només si concorre dol, encara que això no s'esmenti; no obstant això, solament castiga la producció imprudent del resultat en els pocs casos en què ho preveu expressament. Perquè un tipus imprudent sigui típic, per tant, és necessari que el CP prevegi de manera expressa que es pugui castigar també la conducta imprudent i no solament la dolosa. Com ja hem dit prèviament, entre tots els delictes que estudiarem de manera concreta, solament un té previst el càstig de la seva modalitat imprudent.

Però a més del dol o la imprudència, en moltes ocasions el CP requereix expressament que concorri, a més, una intenció específica, un dol específic que vagi més enllà de voler aquesta conducta. Aquesta intenció especial integra el que tècnicament es diu un **element subjectiu del tipus**, com el pot ser l'ànim de lucre en els delictes patrimonials.

Exemple

L'article 234 CP estableix que «El que, amb ànim de lucre agafi les coses mobles alienes sense la voluntat del seu amo, serà castigat com a reu de furt...». Qui prengui les coses alienes però sense ànim de lucre, de profit econòmic, sinó amb ànim diferent com l'ús transitori i amb ànim de devolució, no estarà cometent el delicte de furt. Qui pren un llibre de la biblioteca sense seguir el procediment per retornar-lo l'endemà després d'haver-lo consultat no comet un delicte de furt, perquè encara que volia prendre un llibre aliè sense la voluntat de l'amo (tipus objectiu i dol), no ho ha fet amb ànim de lucre.

En conclusió, una conducta serà típica només quan compleixi tots els requisits que hem vist. És important recordar de nou que l'anàlisi ha de ser seqüencial, perquè si una conducta no compleix el tipus objectiu formal, ja no serà típica mai, i no té sentit seguir amb l'anàlisi de l'existència de l'element subjectiu, i així successivament amb els altres requisits.

4. Classificació dels tipus penals

Segons les característiques típiques descrites en el codi, podem classificar els tipus delictius segons diversos criteris, alguns dels quals analitzarem a continuació en la mesura que seran útils a l'estudi dels delictes laborals.

4.1. Delictes de mera activitat i delictes de resultat

Segons la descripció del Codi els delictes poden ser:

- a) De mera activitat: aquells la descripció dels quals en el CP requereixi només l'existència d'una conducta i no demana un resultat concret. Per exemple, la pertinença a banda armada. La sola pertinença el castiga.
- b) De resultat: aquells en què a més es requereixi un resultat a aquesta acció. Per exemple, l'homicidi, que requereix que una persona resulti morta.

4.2. Delicte comú o delicte especial

Depenent de qui pugui ser autor segons la descripció del CP:

- a) Delicte comú: qualsevol persona en pot ser autor. Per exemple: homicidi. Art. 138. CP: "El que mati a un altre...".
- b) Delicte especial: És necessari tenir una determinada qualitat per a poder ser castigat per aquest delicte.

Exemple de delicte especial

Art. 460 CP. «Quan el testimoni, perit o intèrpret, sense faltar substancialment a la veritat, l'alteri...». És a dir, que el delicte només el poden cometre testimonis, perits i intèrprets. Si és una altra persona la que falta a la veritat, no estarà cometent aquest delicte.

4.3. Delicte uniofensiu o pluriofensiu

En funció de si pretén protegir un o diversos béns jurídics alhora.

- a) Uniofensiu: protegeix un únic bé jurídic.

Exemple

El delicte de furt de l'article 234 CP: El que, amb ànim de lucre, agafi les coses alienes sense la voluntat del seu amo...". Clarament, es protegeix només el bé jurídic "patrimoni".

- b) Pluriofensiu: protegeix diversos béns jurídics alhora.

Exemple

El delictes de robatori de l'article 237. "Són reus del delictes de robatori els que, amb ànim de lucre, s'apoderin de les coses mobles alienes emprant [...] violència [...] en les persones." En aquest cas, els béns jurídics són clarament dos: el "patrimoni" i "la integritat física" de les persones.

4.4. Delictes d'acció o delictes d'omissió

a) Delictes d'acció: és aquell en què l'autor ha realitzat una acció o conducta positiva.

Exemple de delictes d'acció

Qui agafant un ganivet l'enfonsa al cor d'un altre, realitza una conducta d'acció. Hi ha una conducta externa visible que causa directament la mort.

b) Delictes d'omissió: és aquell en què l'autor no ha realitzat la conducta que havia de realitzar. Dintre dels delictes d'omissió en distingim dues classes, els delictes d'omissió pura i els delictes en comissió per omissió:

- Els delictes d'omissió pura són aquells en què el Codi penal castiga literalment per no fer alguna cosa.

Exemple

Art. 316 CP. "Els qui [...] no facilitin els mitjans necessaris perquè els treballadors exercixin la seva activitat amb les mesures de seguretat i higiene adequades [...]". La conducta consisteix a no facilitar mitjans, és a dir, a no fer.

- Els delictes de comissió per omissió: consisteixen també a no fer, però en aquest cas la conducta descrita en el tipus no és omissiva, sinó que descriu una acció o un resultat, però l'autor, amb el seu no actuar, no ha evitat un resultat que tenia obligació d'evitar, i per tant se'n valora l'omissió com a equivalent a haver-la causat per una acció. Però aquest tipus de responsabilitat només neix quan l'autor té una obligació especial d'actuar que es denomina *posició de garant*. Una persona estarà en posició de garant només en certs casos especials, i aquesta posició que li obliga a evitar resultats pot venir del següent:
 - Un contracte. Exemple: el socorrista de la piscina té l'obligació de salvar qui s'està ofegant. Un altre banyant, no.
 - Una llei. Exemple: per llei els mestres són responsables dels menors al seu càrrec.
 - La ingerència prèvia. Exemple: qui atropella un vianant i no para a ajudar-lo i no truca els serveis d'emergència serà autor d'un delictes d'homicidi en comissió per omissió en cas que es pugui demostrar que la seva trucada i ajut haguessin pogut salvar la víctima. En canvi, el conductor que troba una persona accidentada a la carretera no havent causat ell l'accident, i no truca als serveis d'emergència, només serà

l'autor del delictes d'omissió pura previst al CP sota el nom d'omissió del deure de socors, però no de l'homicidi si la víctima mor.

4.5. Delictes consumats o en grau de temptativa

Segons que les accions necessàries per a arribar al resultat s'hagin portat a terme totalment o parcialment.

a) Delicte consumat: és aquell en què l'autor ha fet tot el necessari per assolir el resultat, i l'ha assolit. Exemple: l'autor ha clavat un ganivet al cor de la víctima, que ha mort a conseqüència d'aquesta acció.

b) Delicte en grau de temptativa:

- Temptativa acabada: és aquell en què l'autor ha fet tot el que cal per a causar el resultat, però aquest no s'ha arribat a causar, per causes alienes a l'autor. Exemple: l'autor dispara al cor d'una persona, però no té bona punteria i falla. Serà autor d'un delicte d'homicidi en grau de temptativa acabada.
- Temptativa inacabada: és aquell en què l'autor ha començat els actes necessaris per a aconseguir el resultat i ha creat un risc rellevant, però no ha acabat totes les accions necessàries per a assolir-lo. Si no pot seguir per factors aliens a ell parlarem de temptativa inacabada. Exemple: l'autor vol matar una persona vessant verí al seu cafè, però un altre veu com ho fa i llença el contingut de la tassa, abans que la hi pugui donar.

En aquests casos, el jutge ha de ponderar la perillositat objectiva de la conducta desplegada realment i ha de reflectir el major o menor perill en la pena que li imposi (art. 62 CP).

En els casos en què la temptativa sigui inacabada i l'autor decideix no tirar endavant el seu pla, parlarem de desistiment voluntari.

5. Concurs de delictes

Quan s'ha analitzat el principi de *non bis in idem* ja hem introduït parcialment la noció de concurs de delictes. Aquí l'acabarem de perfilar.

Parlem de concurs de delictes quan estem valorant l'existència d'una pluralitat de delictes en uns fets.

Podem distingir tres tipus de concurs de delictes:

5.1. Concurs real de delictes

Es dona quan una persona ha comès diversos fets, que donen lloc a diversos delictes. El seu tractament ve previst en l'art. 73 CP.

Art. 73 CP

"Al responsable de dos o més delictes se li imposaran totes les penes corresponents a les diverses infraccions per al compliment simultani, si fos possible, per la naturalesa i efectes d'aquestes". És a dir, se sumen totes, encara que amb un límit màxim conjunt fixat en l'art. 76.

5.2. El concurs ideal de delictes

Ja hem vist de manera preliminar aquest concurs en tractar el principi de *non bis in idem*. Es tracta d'aquells casos en què un sol autor realitza una sola conducta que, no obstant això, per a ser penada íntegrament, necessita de dos delictes diferents dels previstos en el codi penal, com per exemple, les lesions procurades a un agent de l'autoritat, que configuren dos delictes: un de lesions i un d'atemptat.

És necessari separar aquest cas d'un altre molt diferent en què una sola conducta produeix molts resultats.

Exemple

Col·locar i detonar una bomba produeix la mort de diverses persones. En aquest cas, encara que controvertit, la doctrina majoritària s'inclina per entendre que hi ha tants assassinats com persones han mort, en concurs real.

5.3. El concurs medial

Aquest tipus de concurs es dona quan un dels delictes s'ha comès únicament com a mitjà per cometre'n un altre. Es dona molt sovint el cas que es dugui a terme un delictes de falsedat en documents com a mitjà per cometre altres delictes que ja engloben en si mateixos l'engany com a mitjà de comissió, com

per exemple, per cometre una estafa, un frau de subvencions, etc. En aquest tipus de concursos cal veure sempre si el desvalor d'aquest delictes-mitjà queda o no englobat dins del delictes-fi, i castigar en conseqüència.

El concurs ideal i el concurs medial de delictes estan regulats a l'antic 77 del Codi penal, modificat per la L.O. 1/2015.

"1. Allò que disposen els dos articles anteriors no és aplicable en el cas que un sol fet constitueixi dos o més delictes, o quan un d'ells sigui mitjà necessari per cometre l'altre.

2. En el primer cas, s'aplicarà en la seva meitat superior la pena prevista per la infracció més greu, sense que pugui accedir de la suma de les que correspondrien aplicar si es penessin les infraccions separadament. Quan la pena així computada excedeixi aquest límit, se sancionaran les infraccions separadament.

3. En el segon, s'imposarà una pena superior a la que hauria correspost en el cas concret, per la infracció més greu, i que no podrà excedir de la suma de les penes concretes que s'haurien imposat separadament per cadascun dels delictes...".

Exercicis d'autoavaluació

1. Els principis generals del Dret penal...

- a) són principis informatius de l'ordenament, però no són realment aplicables.
- b) són principis que s'apliquen quan la lletra de la llei no diu el contrari.
- c) són principis que s'apliquen sempre, ja que condicionen la interpretació de la lletra de la llei.
- d) són principis que s'apliquen només si estan previstos en el Codi penal.

2. La tècnica de la norma penal en blanc...

- a) s'admet quan la norma penal conté el nucli principal de la conducta delictiva.
- b) s'admet quan especifica clarament la norma de rang inferior a la qual remet.
- c) s'admet sempre que la sanció quedi clarament identificada.
- d) no s'admet mai.

3. En virtut del principi de proporcionalitat...

- a) dues conductes delictives de la mateixa gravetat no es poden castigar amb penes diferents.
- b) la pena ha de ser de la mateixa gravetat que el delicte.
- c) la gravetat de la pena no pot ser inferior a la gravetat del delicte.
- d) la gravetat de la pena no pot superar la gravetat del delicte.

4. Els delictes previstos en el Codi penal espanyol ...

- a) es castiguen sempre, tant si es causen fortuïtament com si es causen dolosament o imprudentment.
- b) es poden castigar sempre en la seva modalitat dolosa i en la seva modalitat imprudent, però no si són fortuïts.
- c) si no es diu el contrari, són punibles només en la seva modalitat imprudent.
- d) si no es diu el contrari són punibles només en la seva modalitat dolosa.

5. Quan una conducta estigui castigada tant en la normativa laboral com en la penal...

- a) s'apliquen totes dues sancions.
- b) s'aplica només la sanció penal.
- c) s'aplica només la sanció laboral.
- d) es dóna preferència a la via penal, i si no resulta punible penalment, es passa a la sanció laboral.

6. Cas: a un treballador de la construcció que no porta el casc reglamentari per falta de cascos en l'obra, li cau un tornavís al cap. Això li fa perdre l'equilibri i cau, la qual cosa li causa una ferida al cap que necessita quatre punts de sutura i una fractura de tibia i peroné que necessita una intervenció quirúrgica. Posteriorment, la sutura s'infecta i la infecció li causa la mort. La responsabilitat que no portés casc recau sobre el responsable de la seguretat dels treballadors en aquesta obra. El resultat de mort...

- a) li és imputable perquè hi ha causalitat.
- b) no se li pot imputar perquè falta la causalitat.
- c) no se li pot imputar perquè encara que hi hagi causalitat manca la imputació objectiva.
- d) Cap de les respostes anteriors és correcta.

7. El delicte especial és aquell la sanció del qual es preveu només...

- a) si es comet en un moment determinat.
- b) si el cometen determinades persones.
- c) si es comet en un lloc determinat.
- d) si perjudica determinades persones.

8. El delicte pluriofensiu és aquell que...

- a) vulnera més d'un article del Codi penal.
- b) vulnera tant la normativa penal com l'extrapenal (p. ex., la normativa laboral).
- c) vulnera més d'un bé jurídic.
- d) ofèn més d'una víctima.

9. Parlem de concurs real de delictes...

- a) quan diverses conductes constitueixen delictes contra la Corona.
- b) quan atribuïm a una persona diversos fets diferents que constitueixen delictes diferents.
- c) quan atribuïm a diverses persones haver comès junts diversos delictes.
- d) quan atribuïm a una persona un sol fet que constitueix diversos delictes.

10. Parlem de concurs ideal de delictes...

- a) quan atribuïm a una persona un sol fet que constitueix diversos delictes.
- b) quan una persona ha ideat cometre diversos delictes però n'acaba cometent solament un...
- c) quan dues persones han ideat juntes la realització d'un delicte.
- d) Cap de les respostes anteriors és correcta.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. c

2. a

3. d

4. d

5. d

6. c

7. b

8. c

9. b

10. a

